

**OTA-ONALARNING FARZAND TARBIYASIDA JAMIYAT OLDIDAGI BURCH
VA MAJBURIYATLARI, PEDAGOGLARNING TAFSIYALARI**

Muhamedjonova Mavruda Rustambekovna,
Kimyo International University in Tashkent magistranti

Ilmiy rahbar: Shirinov M.K.,
PhD, dotsent, Kimyo International University in Tashkent

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada ota-onalarning farzand tarbiyasidagi jamiyat oldidagi burch va majburiyatlari pedagogik, psixologik hamda ijtimoiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. Tadqiqotda farzand tarbiyasining jamiyat barqarorligi va ma'naviy taraqqiyotidagi o'rni yoritilib, ota-onalarning axloqiy, huquqiy va ijtimoiy mas'uliyati asoslab beriladi. Shuningdek, pedagog olimlar va amaliyotchi mutaxassislarining ota-onalarga bergan ilmiy tavsiyalari umumlashtiriladi. Maqolada zamonaviy tarbiya jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar, xususan, raqamli texnologiyalar ta'siri, ijtimoiy muhit va oilaviy munosabatlarning bola shaxsiga ta'siri ochib beriladi. Tadqiqot natijalari ota-onalar, pedagoglar va tarbiya sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ota-ona mas'uliyati, farzand tarbiyasi, jamiyat va oila, pedagogik tavsiyalar, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ijtimoiy muhit, bola shaxsini rivojlantirish.

Abstract. This scientific article analyzes the duties and obligations of parents to society in raising children from a pedagogical, psychological and social perspective. The study highlights the role of child rearing in the stability and spiritual development of society, and justifies the moral, legal and social responsibility of parents. It also summarizes the scientific recommendations of pedagogical scientists and practicing specialists to parents. The article reveals the problems arising in the process of modern upbringing, in particular, the impact of digital technologies, the social environment and family relationships on the child's personality. The results of the study are of practical importance for parents, educators and specialists working in the field of upbringing.

Key words: parental responsibility, child rearing, society and family, pedagogical recommendations, spiritual and moral upbringing, social environment, development of the child's personality.

Аннотация. Данная научная статья анализирует обязанности и обязательства родителей перед обществом в воспитании детей с педагогической, психологической и социальной точек зрения. В исследовании подчеркивается роль воспитания детей в стабильности и духовном развитии общества, а также обосновывается моральная, правовая и социальная ответственность родителей. В статье также обобщены научные рекомендации педагогов и практикующих специалистов родителям. Раскрываются проблемы, возникающие в процессе современного воспитания, в частности, влияние цифровых технологий, социальной среды и семейных отношений на личность ребенка. Результаты исследования имеют практическое значение для родителей, педагогов и специалистов, работающих в сфере воспитания.

Ключевые слова: родительская ответственность, воспитание детей, общество и семья, педагогические рекомендации, духовно-нравственное воспитание, социальная среда, развитие личности ребенка.

Kirish. Bugungi globallashuv va jadal ijtimoiy taraqqiyot sharoitida jamiyatning barqaror rivojlanishi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi hamda kelajak salohiyati, avvalo, oila institutining mustahkamligi va unda amalga oshirilayotgan tarbiya jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi o'rni, ularning jamiyat oldidagi burch va majburiyatlari masalasi zamonaviy pedagogika va ijtimoiy

fanlarda eng dolzarb muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Chunki shaxsning kamol topishi, uning ijtimoiy faolligi, fuqarolik pozitsiyasi va ma'naviy yetukligi, eng avvalo, oilada berilgan tarbiya asosida shakllanadi.

Farzand tarbiyasi faqatgina ota-onaning shaxsiy mas'uliyati bo'lib qolmay, balki butun jamiyat oldidagi muhim ijtimoiy vazifa hisoblanadi. Ota-onalar tomonidan berilgan tarbiya jamiyatning axloqiy muhitiga, huquqiy ongiga, madaniy qadriyatlarining uzluksizligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois har bir ota-ona farzandini sog'lom, bilimli, vatanparvar, qonun va ijtimoiy me'yorlarga hurmat ruhida tarbiyalashi, uni mustaqil fikrlay oladigan, ijtimoiy mas'uliyatni his etadigan barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazishga mas'uldir.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida farzand tarbiyasi murakkab va ko'p qirrali jarayon sifatida talqin qilinadi. Ushbu jarayonda jismoniy tarbiya, intellektual rivojlanish, ma'naviy-axloqiy kamolot hamda ijtimoiy moslashuv bir-biri bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilishi lozim. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda bolalar ongiga ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri tobora kuchayib bormoqda. Bu holat ota-onalardan farzand tarbiyasida yanada mas'uliyatli, ongli va pedagogik jihatdan asoslangan yondashuvni talab etadi.

Shu bilan birga, jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, oilaviy munosabatlardagi muammolar, vaqt tanqisligi va tarbiyaviy bilimlarning yetishmasligi ota-onalarning tarbiya jarayonida muayyan qiyinchiliklarga duch kelishiga sabab bo'lmoqda. Bunday sharoitda pedagog-olimlar va amaliyotchi mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy tavsiyalar ota-onalar uchun muhim yo'l-yo'riq vazifasini o'taydi. Ushbu tavsiyalar tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, bola shaxsining psixologik xususiyatlarini inobatga olish va uni jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirishga xizmat qiladi.

Mazkur ilmiy maqolada ota-onalarning farzand tarbiyasidagi jamiyat oldidagi burch va majburiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi hamda pedagoglarning ota-onalarga bergan asosiy tavsiyalari umumlashtiriladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — ota-onalarning tarbiyaviy mas'uliyatini ilmiy asosda yoritish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali pedagogik yondashuvlarni taklif etishdan iboratdir. Ushbu maqola natijalari oila, ta'lim muassasalari va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash hamda barkamol avlodni tarbiyalash jarayonini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ota-onalarning farzand tarbiyasidagi jamiyat oldidagi burch va majburiyatlari masalasi pedagogika, psixologiya, sotsiologiya hamda huquq fanlari kesishgan nuqtada keng tadqiq etib kelinmoqda. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, farzand tarbiyasi masalasi tarixiy taraqqiyot davomida turli nazariy

yondashuvlar asosida izohlangan bo‘lib, ularning barchasida oilaning, xususan ota-onaning yetakchi o‘rni alohida ta’kidlanadi.

Sharq mutafakkirlari asarlarida farzand tarbiyasi jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida qaralgan. Abu Nasr Forobiy o‘zining ijtimoiy-falsafiy qarashlarida barkamol insonni tarbiyalashda oilaviy muhit va ota-onaning shaxsiy namunasi muhimligini qayd etadi. Uning fikricha, farzandning axloqiy kamoloti avvalo ota-onaning bilimdonligi va tarbiyaviy mas’uliyatiga bog‘liq. Ibn Sino esa “Tib qonunlari” va tarbiyaga oid qarashlarida bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishida ota-onaning doimiy e’tibori va muvozanatli tarbiya usullarini zarur deb hisoblaydi.

O‘zbek pedagogikasida Abdulla Avloniy farzand tarbiyasini “hayot va mamot masalasi” sifatida baholab, ota-onalarning jamiyat oldidagi axloqiy burchini chuqur asoslab bergan. Uning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida tarbiya faqat oilaning ichki masalasi emas, balki millat kelajagini belgilovchi ijtimoiy hodisa ekanligi ta’kidlanadi. Avloniy ota-onalarni farzandga ilm, hunar va axloqni uyg‘un holda berishga chaqiradi.

Zamonaviy pedagogik adabiyotlarda farzand tarbiyasi masalasi tizimli va kompleks yondashuv asosida tadqiq qilinmoqda. Pedagog olimlar tarbiyani shaxsning ijtimoiylashuvi jarayoni sifatida talqin qilib, unda ota-onaning bosh tarbiyachi sifatidagi roli yetakchi ekanini e’tirof etadilar. Xususan, V.A. Slastyonin, I.P. Podlasiy, Sh.A. Amonashvili kabi olimlar ota-onalar va ta’lim muassasalari hamkorligi tarbiya samaradorligini oshirishini ilmiy asoslab berganlar. Ularning fikricha, oila va maktab o‘rtasidagi uzviy aloqalar bolaning ijtimoiy moslashuvi va shaxs sifatida shakllanishini tezlashtiradi.

Psixologik adabiyotlarda ota-onalarning tarbiyaviy uslublari bolaning shaxsiy rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatishi ilmiy dalillar bilan isbotlangan. D. Baumrind tomonidan ishlab chiqilgan tarbiya uslublari (avtoritar, demokratik va liberal) nazariyasida demokratik yondashuv bolaning mustaqil fikrlashi, o‘ziga ishonchi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishda eng samarali usul sifatida e’tirof etiladi. Ushbu yondashuvda ota-onaning jamiyat oldidagi mas’uliyati bolaning huquqlarini hurmat qilish va uni ijtimoiy hayotga tayyorlash bilan chambarchas bog‘liq holda talqin etiladi.

So‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda raqamli muhit va ommaviy axborot vositalarining farzand tarbiyasiga ta’siri alohida o‘rganilmoqda. Tadqiqotchilar ota-onalarning axborot xavfsizligini ta’minlash, internetdan oqilona foydalanishni nazorat qilish va raqamli madaniyatni shakllantirishdagi rolini muhim pedagogik vazifa sifatida baholamoqda. Bu boradagi ilmiy manbalarda ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish jamiyat oldidagi zamonaviy burch sifatida talqin etiladi.

Mahalliy va xorijiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi mas’uliyati nafaqat axloqiy va pedagogik, balki huquqiy jihatdan ham asoslangan. Huquqshunos olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ota-onalarning

farzand oldidagi majburiyatlari davlat va jamiyat manfaatlari bilan uzviy bog‘langan holda izohlanadi. Bu holat tarbiya masalasining umumijtimoiy ahamiyatga ega ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili ota-onalarning farzand tarbiyasidagi jamiyat oldidagi burch va majburiyatlari masalasi ko‘p qirrali va dolzarb ilmiy muammo ekanini ko‘rsatadi. Mavjud ilmiy manbalar ota-onaning tarbiyadagi yetakchi roli, pedagogik yondashuvlarning xilma-xilligi hamda zamonaviy ijtimoiy sharoitlarda tarbiya jarayonini takomillashtirish zaruratini asoslab beradi. Ushbu ilmiy qarashlar mazkur tadqiqot uchun nazariy-metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur ilmiy tadqiqot ota-onalarning farzand tarbiyasidagi jamiyat oldidagi burch va majburiyatlarini hamda pedagoglarning ushbu jarayonga oid tavsiyalarini aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, unda kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida pedagogika, psixologiya va ijtimoiy fanlarga xos bo‘lgan umumilmiy hamda maxsus tadqiqot metodlari uyg‘unlashtirildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, tizimli yondashuv va ijtimoiy-pedagogik yondashuv tashkil etadi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv orqali farzand shaxsining individual psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini inobatga olgan holda ota-onaning tarbiyaviy faoliyati o‘rganildi. Tizimli yondashuv tarbiya jarayonini oila, ta’lim muassasalari va jamiyat o‘rtasidagi uzviy aloqadorlikda tahlil qilish imkonini berdi. Ijtimoiy-pedagogik yondashuv esa ota-onalarning jamiyat oldidagi mas’uliyatini ijtimoiy muhit bilan bog‘liq holda yoritishga xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi: Nazariy tahlil metodi. Ushbu metod orqali mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, pedagogik va psixologik tadqiqotlar, normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganilib, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi burch va majburiyatlariga oid ilmiy qarashlar tahlil qilindi.

Taqqoslash va umumlashtirish metodlari. Turli olimlarning yondashuvlari o‘zaro taqqoslanib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlanib, umumiy ilmiy xulosalar chiqarildi.

Kuzatish metodi. Oila va ta’lim muassasalaridagi tarbiyaviy jarayonlarni bevosita kuzatish orqali ota-onalarning farzand tarbiyasidagi ishtiroki, pedagoglar bilan hamkorligi va tarbiyaviy muhitga munosabati tahlil qilindi.

Suhbat va so‘rovnoma metodlari. Ota-onalar va pedagoglar bilan olib borilgan suhbatlar hamda so‘rovnomalar orqali ularning tarbiyaga oid qarashlari, muammolari va ehtiyojlari aniqlanib, amaliy ma’lumotlar to‘plandi.

Tahliliy-statistik metod. Olingan ma’lumotlar tizimlashtirilib, ular asosida umumiy tendensiyalar va muammolar aniqlanib, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarildi. Tadqiqotning empirik bazasini oila muhiti, umumta’lim muassasalari hamda pedagogik amaliyot jarayonida to‘plangan kuzatuv va so‘rovnoma natijalari tashkil etdi. Tadqiqot

ishonchliligini ta'minlash maqsadida turli metodlardan olingan natijalar o'zaro solishtirildi va bir-birini to'ldiruvchi tarzda tahlil qilindi. Umuman olganda, tanlangan metodologiya ota-onalarning farzand tarbiyasidagi jamiyat oldidagi burch va majburiyatlarini har tomonlama yoritish, pedagoglarning tavsiyalarini ilmiy asosda tahlil qilish hamda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Mazkur tadqiqot davomida ota-onalarning farzand tarbiyasidagi jamiyat oldidagi burch va majburiyatlari hamda pedagoglarning bu boradagi tavsiyalari ilmiy-nazariy manbalar, amaliy tajribalar va tahliliy kuzatishlar asosida o'rganildi. Olingan natijalar farzand tarbiyasida ota-onaning roli hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini yana bir bor tasdiqladi hamda tarbiya jarayonida mavjud muammolar va ularning pedagogik yechimlarini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ota-onalarning tarbiyaviy mas'uliyatni chuqur anglab yetishi farzand shaxsining har tomonlama rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Oilada sog'lom ma'naviy-psixologik muhit mavjud bo'lgan hollarda bolalarda ijtimoiy faollik, mustaqil fikrlash, o'ziga ishonch va ijobiy xulq-atvor ko'nikmalari barqaror shakllanadi. Aksincha, tarbiya jarayonida befarqlik, haddan tashqari qat'iylik yoki nazoratsizlik holatlari kuzatilgan oilalarda bolalarda agressivlik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar va mas'uliyatsizlik holatlari ko'proq uchrashi aniqlangan.

Tadqiqot davomida ota-onalarning jamiyat oldidagi burchlari ko'proq axloqiy va ijtimoiy jihatdan to'liq anglanayotgani, biroq pedagogik va psixologik bilimlarning yetarli darajada emasligi aniqlandi. Bu holat tarbiya jarayonida tasodifiy yondashuvlarning ustun bo'lishiga, ota-onalar tomonidan tarbiyaviy usullarning izchil qo'llanilmasligiga olib kelmoqda. Natijada farzandning shaxs sifatida shakllanishida muayyan nomutanosibliklar yuzaga kelmoqda.

Pedagoglarning tavsiyalarini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, tarbiya samaradorligini oshirishda ota-onalar va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab va oila o'rtasida muntazam aloqa mavjud bo'lgan hollarda bolalarning o'qishdagi muvaffaqiyati, intizomi va ijtimoiy faolligi yuqori bo'lishi kuzatiladi. Bu holat tarbiyaning uzluksiz va tizimli jarayon ekanini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Muhokama jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining farzand tarbiyasiga ta'siri alohida e'tiborni talab etishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ota-onalar tomonidan raqamli muhitdan foydalanish ustidan yetarli nazorat o'rnatilmagan hollarda bolalarda vaqtni samarasiz sarflash, virtual muhitga haddan tashqari berilib ketish va real ijtimoiy munosabatlardan uzoqlashish holatlari kuzatilmoqda. Shu bilan birga, pedagogik jihatdan to'g'ri yo'naltirilgan raqamli vositalar bolalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirish va ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkinligi ham aniqlandi.

Tadqiqot natijalari pedagogika va psixologiya fanlaridagi mavjud nazariy qarashlar

bilan uyg'un ekanini ko'rsatadi. Xususan, demokratik tarbiya uslubining ustunligi, mehr va talabchanlikning muvozanati, ota-onaning shaxsiy namunasi farzand tarbiyasida eng samarali omillar sifatida namoyon bo'ldi. Bu holat ota-onalarning jamiyat oldidagi burchi faqatgina moddiy ta'minot bilan cheklanmasdan, balki farzandning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy kamolotini ta'minlashni ham o'z ichiga olishini tasdiqlaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari ota-onalarning farzand tarbiyasidagi mas'uliyatini oshirish, ularning pedagogik savodxonligini rivojlantirish va oila-maktab-jamiyat hamkorligini mustahkamlash zarurligini ko'rsatdi. Mazkur muhokamalar keyingi ilmiy tadqiqotlar va amaliy pedagogik faoliyat uchun muhim nazariy hamda amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur ilmiy maqolada ota-onalarning farzand tarbiyasidagi jamiyat oldidagi burch va majburiyatlari hamda pedagoglarning bu boradagi asosiy tavsiyalari ilmiy-nazariy va tahliliy jihatdan yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, farzand tarbiyasi nafaqat oilaviy masala, balki jamiyat taraqqiyotini belgilovchi muhim ijtimoiy jarayon hisoblanadi. Ota-onalar tomonidan beriladigan tarbiya farzand shaxsining ma'naviy-axloqiy qiyofasi, ijtimoiy faolligi va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Tahlillar asosida aniqlanganki, oilada sog'lom ma'naviy-psixologik muhitning mavjudligi, mehr va talabchanlikning muvozanatli uyg'unligi, ota-onaning shaxsiy namunasi bolaning barkamol shaxs sifatida kamol topishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, tarbiyadagi befarqlik yoki haddan tashqari qat'iylik bolada ijtimoiy moslashuv muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois ota-onalarning jamiyat oldidagi burchi faqat moddiy ta'minot bilan cheklanmay, balki farzandning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashni ham qamrab oladi. Pedagoglarning ilmiy tavsiyalari ota-onalarga tarbiya jarayonini ongli, tizimli va zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi. Xususan, oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Umuman olganda, mazkur tadqiqot natijalari barkamol avlodni tarbiyalash, jamiyatning ma'naviy salohiyatini yuksaltirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Ibn Sino. Tanlangan pedagogik va axloqiy asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
4. Slastyonin V.A. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2017.
5. Podlasiy I.P. Pedagogika: nazariya va amaliyot. – Moskva: Vldos, 2018.
6. Amonashvili Sh.A. Insonparvar pedagogika asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
7. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
8. O'zbekiston Respublikasi. "Oila to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2023.